

Cultura catalana, cultura europea

A començaments del segle XX les influències artístiques europees a Catalunya són especialment franceses, amb el pes important de l'impressionisme, com ho palesa l'organització de l'exposició internacional de belles arts de 1907 on van participar massivament els impressionistes francesos: Monet, Renoir, Pissaro i Sisley entre d'altres. Pràcticament al mateix temps, a recer de l'estada de Picasso, Cadaqués es convertia en el punt de trobada d'artistes d'avantguarda, com ara Max Jacob. L'impuls posterior que Salvador Dalí va donar a la vila hi va portar artistes cabdals com Marcel Duchamp i Man Ray. Mentrestant, a l'altra banda de la frontera, l'escultor Manolo Hugué convertia Ceret en la meca del cubisme on sovintejaven Picasso, Braque i Juan Gris.

Amb el pas del temps, a Barcelona les influències estrangeres i les novetats artístiques europees ja no arribaren tant degut a la presència física dels artistes o a grans exposicions col·lectives sinó per mitjà de galeries privades, d'entre les quals destaca la de Josep Dalmau que es convertí en el principal vector d'introducció de les arts d'avantguarda a Catalunya: hi exposaren les seves obres artistes com Juan Gris i Fernand Léger, i fins i tot una de peces cabdals de l'avantguardisme com era el *Nu baixant l'escala* de Marcel Duchamp. Val a dir que l'esclat de la Primera Guerra Mundial i l'estatus neutral d'Espanya va comportar i facilitar el sojorn d'artistes europeus a Catalunya, on Barcelona es va convertir durant un temps en capital mundial del dadaisme. Francis Picabia hi va fundar la revista 391 i durant el seu període barcelonès (els quatre primers números) hi van participar el mateix Picabia, Guillaume Apollinaire i Max Jacob.

La celebració de l'Exposició Internacional de 1929 va permetre rebre les influències de la modernitat artística, un bon exemple de la qual n'és el pavelló d'Alemanya construït per l'arquitecte racionalista Mies van der Rohe així com també la cadira emblemàtica que va dissenyar i que duu el nom de *Cadira Barcelona*. Malauradament, la Guerra Civil i la llarguíssima postguerra van truncar els intercanvis i les influències mútues entre Catalunya i la resta del món, particularment Europa: moltes personalitats europees rellevants haurien continuat visitant Catalunya si no hagués triomfat un règim dictatorial enemic de les democràcies occidentals, a la vegada que des del propi règim franquista s'anava establint una autarquia econòmica, social i cultural respecte de l'estranger. Si durant els períodes anteriors i posteriors a la Guerra Civil les galeries havien jugat un paper determinant en la introducció de l'art europeu a casa nostra, amb el retorn de la democràcia van ser les noves administracions públiques les que es van convertir en agents de modernització artística i cultural, com ho demostren les obres encarregades amb motiu dels Jocs Olímpics de 1992 a noms mítics de l'escultura pop art americana com Roy Lichtenstein i Claes Oldenburg.

Com hem anat veient, les influències artístiques europees han estat nombroses a Catalunya des de finals del segle XIX i si la inversa no ha estat tan abundant, tampoc no es pot dir que la influència dels artistes catalans a Europa hagi estat insignificant, ni de bon tros. Un dels primers ha imposar-se va ser el pintor Anglada Camarasa que va triomfar pertot Europa fins a la Primera Guerra Mundial. La següent aportació catalana, potser la més impactant juntament amb la de Gaudí, va ser la de Picasso que, tot i ser malagueny, va créixer com a persona i com a artista a Catalunya. Simultàniament, també tingueren èxit i deixaren la seva petjada en el món artístic europeu els escultors Manolo Hugué, Arístides Maillol i Pau Gargallo, a la vegada que Josep Maria Sert s'imposava com a mestre de la decoració mural amb les seves obres en palaus públics i privats de Londres, París, Brussel·les, Venècia, Ginebra...

Per la seva situació geogràfica, la arquitectura catalana ha anat evolucionant en relació a l'evolució dels països veïns: França per la seva proximitat física i cultural, Itàlia pel fet de compartir les mateixes arrels romanes i mediterrànies. Romànic, cister i gòtic van tenir un pes considerable a Catalunya i en cada cas s'hi ha donat una interpretació molt pròpia. Una de les aportacions més genuïnes de la arquitectura catalana a la història de la construcció, la bòveda catalana, va ser transmesa ja en èpoques modernes a Le Corbusier per mitjà de Josep Lluís Sert i Antoni Bonet. A mitjans del segle XIX, Ildefons Cerdà va ser un dels primers grans teòrics i pràctics de la nova ciència de l'urbanisme, i es va erigir en un important referents europeu, juntament amb els mestres i contemporanis de Gaudí Elies Rogent, Lluís Domènech i Montaner, i Josep Puig i Cadafalch. L'internacionalisme de l'arquitectura catalana va conèixer el seu millor moment als anys trenta, durant la Segona República i la vigència del GATCPAC (Grup d'Artistes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània), amb referències de Le Corbusier, que es va apropar a la millor arquitectura de l'avantguarda europea.

De nou la Guerra Civil i la postguerra van suposar un fre per a la projecció exterior de l'art i dels artistes catalans en tant que la malfiança provocada per la situació política de l'Espanya franquista va aïllar Catalunya i el seu art del àmbit seu natural que és Europa, i durant molts anys només van poder mantenir-se els grans avantguardistes de preguerra com Dalí i Miró fins que aparegueren amb força –ja a finals dels anys cinquanta– els representants de la nova avantguarda catalana sorgida del grup Dau al Set en el que estaven integrats algunes de les figures més interessants de la plàstica catalana i espanyola de la segona meitat del segle: Joan Ponç, Joan Brossa, Antoni Tàpies i Modest Cuixart. També convé destacar la importància en la renovació de l'escultura i de la pintura de Josep Maria Subirachs i Miquel Barceló.

Carles Riba considerava que *“l'esperit català no pot incorporar-se íntegrament a la cultura europea sinó posant-se en paritat de dignitat. Dins de la família de la cultura, no s'admet gent arrodoladissa: cada sperit que hi col·labora ha d'haver sentit en ell plasmar-se contínuament, dolorosament, la història”*.⁹⁷ Paral·lelament i tal com afirmà Alexandre Cortada a finals del segle XIX, l'existència d'una cultura, d'una literatura, moderna, només es justifica si és capaç d'aportar alguna cosa al món.⁹⁸ No és, doncs, estrany que des de finals del segle XIX la literatura catalana visqués sota el mite de la modernitat, entesa com a acostament a una Europa símbol i referent de les societats avançades, a la vegada que els problemes i les mancances del país fossin vistos com a fruit del retard i de la desvinculació ja secular respecte d'Europa:

*Oh, que cansat estic de la meva
covarda, vella, tan salvatge terra,
i com m'agradaria allunyar-me'n,
nord enllà,
on diuen que la gent és neta
i noble, culta, rica, lliure,
desvetllada i feliç!*⁹⁹

97 RIBA, Carles. *Obres Completes II: Crítica*, 1. Barcelona: Edicions 62, 1985, p. 82.

98 CASTELLANOS, Jordi. “La influències europees en la literatura catalana i la seva projecció a la resta d'Europa”. A: Albert Balcells (coord.) *Els Països catalans i Europa durant els darrers cent anys*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2009, p. 99-116.

99 ESPRIU, Salvador. “Assaig de càntic en el temple”. A: *Obres completes – Edició crítica*. Barcelona: Edicions 62 i Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu, 2008, vol. XII.

Amb tot, ateses les seves característiques, la literatura catalana rebé més influències foranes que no pas tingué capacitat per projectar-se i influir a l'exterior. En efecte, a banda de ser una literatura d'un país demogràficament petit i ser el vehicle d'una llengua que va ser perseguida durant bona part del segle XX i bandejada de l'ensenyament formal, també cal ressenyar que les literatures europees acostumen a funcionar en àmbits molt tancats i autocentrats i, per tant, són poc receptives a les influències estrangeres. En darrer terme, com anirem veient, les diferents onades d'influències han estat més aviat de fora cap endins que no pas a la inversa, tot i que no es pot menystenir, ni de bon tros, el ressò de la literatura catalana a l'estranger. Això no obstant, la projecció de la literatura catalana cap a l'estranger i singularment cap a Europa compta amb exemples prou aclaridors de la seva importància. Així, per exemple, les avantguardes catalanes van deixar la seva petjada encunyant un dels termes més famosos d'aquest corrent literari i artístic: el futurisme. No debades va ser Gabriel Alomar el primer en utilitzar-lo en una conferència que va pronunciar el 1904 i el terme va ser reprès per Marinetti al 1909 per donar nom al seu manifest. Després de la Primera Guerra Mundial i fins a la Guerra Civil, cada literatura reflecteix un camp de preocupacions i unes formes determinades de donar-hi solució, totes elles immerses en una crisi de valors general a la cultura europea d'entreguerres. És dins d'aquest context que es publiquen en altres diverses antologies de literatura catalana: *Katalanische Lyrik der Gegenwart*, de Rudolf Grossman (1923), *Antologia di novelle catalane*, de Giuseppe Ravegnani (1926), *Anthologie des poètes catalans contemporains depuis 1854* (1922) i *Conteurs catalans* (1926) d'Albert Schneeberger.

En el cas de França, cal fer esment de *La Revue de Catalogne* fundada l'any 1929 i dirigida i editada per Pierre Rouquette. Els col·laboradors de la revista eren, en la gran majoria, francesos, tot i que, també hi participaven periodistes i escriptors catalans. Pel que fa a l'àmbit de Catalunya, Rouquette va comptar amb el suport de l'escriptor i polític mallorquí Joan Estelrich. Com a esquer de difusió i per tal d'acaparar l'atenció dels ciutadans, Rouquette va voler comptar amb la col·laboració del reconegut escriptor anglès G.K.Chesterton, per tal que s'encarregués de la secció internacional perquè hi inclogués comentaris personals. En el primer número, el crític literari i artístic francès Marcel Brion també va participar en els continguts de la revista. Al llarg de les publicacions, Brion va ser l'encarregat de la secció *La Catalogne à l'étranger*. En el cas de la primera publicació, l'escriptor es va centrar en l'europeisme català, ja consolidat en el mapa intel·lectual europeu de l'època. Íntegrament en llengua francesa, Rouquette volia que *La Revue de Catalogne* fos el tret d'unió entre Catalunya i l'elit internacional.

També convé subratllar que l'extraordinari interès dels intel·lectuals francesos per Catalunya se centra principalment a Barcelona i, més concretament encara, pel seu *Barrio Chino*. N'és un bon exemple el poema que Boris Vian dedicà a la capital catalana:

*Des pavés, du soleil, des visages
Un été plein d'images
Et de fleurs
Barcelone
Dans le port un bateau qui s'amarre
Le bourdon des guitares
Et mon cœur
J'ai revu*

Cette rue sous le ciel de septembre
 J'ai revu
 La fenêtre grillée de sa chambre
 Jours trop courts
 Le vent chaud caressait nos visages
 Et l'amour
 Nous jetait des étoiles au passage
 Barcelone
 Souvenir de nos nuits haletantes
 D'un été qui me hante
 Barcelone

Ce matin
 Je reviens dans la rue douce et triste
 Le chemin
 M'a mené jusqu'au banc de jadis
 Et soudain
 Te voilà c'est bien toi rien n'existe
 Dès demain
 Tous les deux nous irons vers la vie
 Barcelone
 Sur le port, dans le vent qui se lève
 Je vois vivre mon rêve
 Barcelone

Georges Bataille ambientà una part de la seva novel·la (molt autobiogràfica) *Le bleu du ciel*¹⁰⁰ a Barcelona, on els protagonistes viuen de prop esdeveniments de l'octubre de 1934 i la proclamació de la república catalana pel president Lluís Companys. També en la seva autobiografia, *Journal du voleur*¹⁰¹, Jean Genet descriu la Barcelona dels anys anteriors a la Guerra Civil, com també ho faria André Pieyre de Mandiargues que ambientà a Barcelona la seva novel·la *La Marge*¹⁰² que va merèixer el premi Goncourt de l'any 1967¹⁰³. El narrador hi descobreix els baixos fons de la ciutat, el *Barrio Chino* dels anys seixanta, on al marge de la seva pròpia vida i decadència es veurà confrontat a les ferides infligides al poble català i a una ciutat ofegada per la dictadura, convertint així en part la novel·la en una denúncia del règim franquista. Finalment, un dels exemples més recents de les relacions entre la literatura francesa i Catalunya és segurament la novel·la *Rue des voleurs*¹⁰⁴, finalista del premi Goncourt

100 Jean-Jacques Pauvert, 1957. La traducció catalana *El blau del cel* ha estat publicada per March (2009).

101 Gallimard, 1949.

102 Gallimard, 1967. Edició de butxaca publicada per Folio, 1981.

103 N'existeix una versió cinematogràfica de Walerian Browczyk, amb Sylvia Kristel i Joe Dallesandro (1976).

104 Éditions Actes Sud, 2012. La traducció catalana, *Carrer Robadors*, ha estat publicada per Columna (2013).

l'any 2012, de Mathias Énard, ambientada al carrer d'en Robador i els seus voltants i on viu l'autor des de fa una colla d'anys.¹⁰⁵

Pel que fa al món anglosaxó, cal destacar el número "Writers of Catalonia" de la revista anglesa *ADAM International Review*, dedicat a textos de Maragall, Verdaguer, Vóctor Català, Josep Pla, Josep Carner, Carles Riba, Marià Manent, Rosa Leveroni, Josep Pijoan, Joan Alcover, J.V. Foix, Pere Calders i Mercè Rodoreda.¹⁰⁶ Posteriorment, ja als anys seixanta també cal esmentar el recull *A Small War and other poems* que conté traduccions de poemes de Gabriel Ferrater, Salvador Espriu, Miquel Bauçà, Pere Quart i Josep Maria Llompart. Però sens dubte, l'obra més coneguda que fa referència a Catalunya és *Homage to Catalonia*¹⁰⁷, de George Orwell, on relata la seva experiència com a milicià del POUM (Partit Obrer d'Unificació Marxista) entre desembre de 1936 i juny de 1937, la lluita interna entre republicans, socialistes i comunistes del PSUC per una banda i anarquistes i comunistes del POUM per una altra.

També hem s'esmentar la importància per a la projecció exterior de la literatura catalana de la creació de diferents institucions acadèmiques que representen la cultura catalana a diversos països des de 1954, com l'Anglo-Catalan Society, la North American Catalan Society, l'Association Française des Catalanistes, l'Associazione italiana di studi catalani, la Deutscher Katalanistenverband, i l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes.

El teatre català és de ben segur un dels elements culturals amb més vocació europea. Durant el règim franquista, el teatre –com la cultura en general– van patir una censura ferotge. La simple aspiració a la europeïtat era un acte de rebel·lia, i la cultura, una arma en la lluita contra el franquisme. Això explica la necessitat dels intel·lectuals de viatjar i portar d'amagat les novetats prohibides. Autors, actors i directors van seguir aquest camí, que va cristal·litzar en el teatre independent, amb un esperit anàrquic, impulsiu, mediterrani. Entre ells destaquen Ricard Salvat i Fabià Puigserver, el qual va impulsar el Teatre Lliure, membre de la Unió de Teatres d'Europa, que per mitjà de la seva programació atenta al millor repertori del teatre mundial ha estat i segueix essent el gran referent teatral a Catalunya.

Albert Boadella i Els Joglars, o Joan Font i Comediants, també van propiciar el camí cap a la europeïtat, com ho ha fet més recentment La Fura dels Baus, gran revulsiu del teatre català contemporani. També cal destacar el paper de Josep Maria Flotats, procedent de la Comédie Française i impulsor del Teatre Nacional de Catalunya, de Lluís Pasqual –un dels homes de tratre més internacionals de l'escena catalana, director, entre d'altres de l'Odéon-Théâtre de L'Europe–, Calixto Bieito, Sergi Belbel i Jordi Galcerán: tots ells són la punta de l'iceberg d'un col·lectiu de professionals preparat per continuar mantenint l'estatus de Barcelona com una de les capitals teatrals d'Europa.

La música feta a Catalunya també ha guanyat un lloc de privilegi en el context europeu i internacional. La figura de Pau Casals, no només és la d'un personatge important per la vessant

105 Diverses personalitats del món de la cultura han fixat la seva residència de manera més o menys llarga a Barcelona com l'escriptor nordamericà David Leavitt (invitat per la Institució de les Lletres Catalanes), el novel·lista franco-americà Jonathan Littell, guanyador del Premi Goncourt de 2006 amb *Les Bienveillantes* (la traducció catalana, *Les benignes*, ha estat publicada per Quaderns Crema, 2007) o encara el cantant de rock Jackson Browne al bell mig del barri de Gràcia.

106 CASTELLANOS. *Ibid.*

107 Secker and Warburg, 1938. La traducció catalana, *Homenatge a Catalunya*, ha estat publicat per Labutxaca (2010).

musical, sinó que en el mateix ordre d'importància trobem una figura d'un valor personal i humà poc comú. Com a músic va revolucionar la interpretació del violoncel, però com a persona va demostrar un compromís amb les causes que ell creia justes i una solidaritat amb els menys afortunats.¹⁰⁸ Pau Casals va ser un músic tan important en la història del violoncel, com ho fou Paganini per al violí, en tant que gràcies al seu talent, el violoncel va ser redescobert per compositors com Prokofieff, Schönberg i Shostakovich entre d'altres. Va ser ell qui va dirigir per primera vegada l'*Himne de la Pau* a la seu de les Nacions Unides a Nova York l'any 1971 i va pronunciar el seu ja famós discurs on va dir: "Jo sóc català. Catalunya avui és una província d'Espanya, però què ha estat Catalunya? Catalunya ha estat la nació més gran del món. Us explicaré per què. Catalunya va tenir el primer Parlament, molt abans que Anglaterra. Catalunya va tenir les primeres Nacions Unides. En el segle XI totes les autoritats de Catalunya es van reunir en una ciutat de França –aleshores Catalunya– per parlar de la pau, en el segle XI. Pau en el món i contra, contra, contra la guerra, la inhumanitat de les guerres. És per això que estic tan i tan feliç de ser aquí amb tots vostès. Perquè les Nacions Unides, que treballen únicament per l'ideal de la pau, estan en el meu cor, perquè tot allò referent a la pau m'hi va directament.

Fa molts anys que no toco el violoncel en públic, però sento que ha arribat el moment de tornar a tocar. Tocaré una melodia del folklore català: "El cant dels ocells". Els ocells, quan són al cel, van cantant: "pau, pau, pau" i és una melodia que Bach, Beethoven i tots els grans haurien admirat i estimat. I, a més, neix de l'ànima del meu poble, Catalunya".¹⁰⁹

Una altra de les figures cabdals és sense cap mena de dubte Jordi Savall, que ha revitalitzat la interpretació de la música antiga amb instruments originals i criteris moderns. És l'interpret més eminent de la viola de gamba de la seva generació –instruments que ha rescatat de l'oblit– i cultiva un immens repertori com a gambista, director d'orquestra, investigador i pedagog. El seu recorregut artístic està considerat com un dels motors del renaixement de la música antiga a Europa, a la Mediterrània i a les Amèriques, així com una referència fonamental per a l'estudi, la interpretació, la direcció i l'aproximació de les diverses tradicions musicals per a un diàleg intercultural que ultrapassa les fronteres. Al llarg de la seva trajectòria ha encapçalat tres formacions musicals Hespèrion XXI (fundada com a Hespèrion XX a la ciutat de Basilea), la Capella Reial de Catalunya i Le Concert des Nations, el nom del qual s'inspira en 'Les nations' del músic francès François Couperin i primera orquestra d'aquest tipus formada principalment per músics procedents països de cultura llatina com Espanya, Itàlia, Portugal, França i Amèrica Llatina.

A part de les seves formacions, ha dirigit altres prestigiosos conjunts internacionals com l'Orquestra Simfònica de la Fundació Calouste Gulbenkian, les orquestres de cambra de Salzburg i de Viena o la Philharmonia Baroque Orchestra de San Francisco. També ha signat les bandes sonores de 'Tots els matins del món', d'Alain Corneau, amb set premis Cèsar, inclòs el de millor banda sonora, que va popularitzar-lo molt i va ser un èxit de vendes el 1991; 'Jeanne la Pucelle', de Jacques Rivette, i 'El pájaro de la felicidad', de Pilar Miró, del 1993; l'hongaresa 'Hosszú

108 ST. JOHN, Marshall. "The life and influence of Casals", *Newsletter*, Cello.org. <http://www.cello.org/Newsletter/Articles/casals3.html>

109 La transcripció del text original en anglès es pot trobar a: <http://www.helpcatalonia.cat/2014/10/pau-casals-united-nations-speech-1971.html>

alkony', d'Attila Janisch, 'Marquise', de Véra Belmont, del 1997, i 'Secret défense', de Jacques Rivette, del 1998.

El seu projecte més recent "*Guerra i Pau (Un segle de batalles i de celebracions de la pau)*" ubica la música barroca en el seu temps, i en el context polític i social que la va propiciar. Les músiques seleccionades han protagonitzat tant moments d'enfrontament bèl·lic com treves i paus en la història europea dels segles XVII i XVIII. L'objectiu del concert és mostrar com al llarg dels segles el continent europeu ha viscut immers en una cultura de la guerra per intentar resoldre les seves diferències. Aquesta obra ressegueix la Guerra dels Segadors (1640) –amb un preludi sobre la Guerra dels Trenta Anys–, el Tractat d'Utrecht (1713), el setge i la capitulació de Barcelona (1714), la Pau d'Aquisgrà (1748), passant pel Decret de Nova Planta (1716) o el Tractat de Pau de Viena (1725). En darrer terme, història catalana, història europea.

La cultura catalana és, doncs, una cultura d'arrel europea, mediterrània, llatina; una cultura que acull persones, projectes i idees d'altres contrades, una cultura oberta al món i que fa les seves aportacions al món; una cultura d'intercanvi, d'obertura, de modernitat i, en definitiva, de llibertat; una cultura transformadora i propositiva; una cultura amb vocació de ser-hi, de ser present al món i fer les seves aportacions, una cultura que creu tenir coses a dir, una cultura que suma, que afegeix valor i sentit propi a les aportacions culturals d'arreu. La catalana és, doncs, una cultura profundament europea.

Un dels elements imprescindibles i essencials per "ser a Europa" no és només saber-nos nosaltres mateixos europeus, part de les cultures que, encara que sigui modestament, han generat Europa tal i com és ara, sinó que "ens reconeguim" a Europa. Una cultura que vulgui aportar, que vulgui ser considerada i que, a més, eviti la temptació de l'aïllacionisme i, en darrera instància de l'extinció, s'ha de fer conèixer i valorar, cal que sigui reconeguda com a quelcom positiu per la resta de cultures.

Si alguna cosa ha caracteritzat la cultura catalana ha estat també aquesta voluntat de fer-se conèixer. La nostra cultura no és un tresor a preservar només entre nosaltres, no és un codi secret inassessible als d'un origen nacional diferent del nostre. Potser precisament perquè hem patit històricament la voluntat d'imposició pròpia d'una cultura nacional defensada per un Estat central, la cultura catalana ha defugit sempre i en tot cas l'essencialisme ofensiu. La cultura catalana no ha estat mai una eina emprada per uniformitzar i excloure, sinó un factor d'inclusió. La cultura catalana ha estat, és i serà Europa.

LA CULTURA CATALANA ÉS, DONCS, UNA CULTURA D'ARREL EUROPEA, MEDITERRÀNIA, LLATINA; UNA CULTURA OBERTA AL MÓN I QUE FA LES SEVES APORTACIONS AL MÓN; UNA CULTURA D'INTERCANVI, D'OBERTURA, DE MODERNITAT I, EN DEFINITIVA, DE LLIBERTAT.

Catalunya, una identitat europea

Plantejar les noves relacions entre Catalunya i Europa també suposa parlar de ciutadania, és a dir parlar dels vincles històrics variables que es donen entre democràcia, identitat, justícia social i economia. Quan reflexionem sobre el perquè de la construcció d'Europa, els debats es diversifiquen en múltiples camps i perspectives: qüestions de caràcter polític, econòmic, social,